

Väitöskirja elintarviketeollisuuden kilpailun toimivuudesta kansantalouden kannalta

SEPPO HONKAPOHJA

VTT, professori

Helsingin yliopisto

Marttila Juha: The Effect of Oligopolistic Competition on Economic Welfare in The Finnish Food Manufacturing, Maatalouden Taloudellinen Tutkimuslaitos, julkaisu nr. 80, Helsinki 1996, 163 s.

1 Yleistä

Arvioinnin kohteena oleva Juha Marttilan tutkimus on esitetty maatalouspolitiikan väitöskirjana Helsingin yliopistossa syksyllä 1996. Väitöskirjan tutkimuskohteena on elintarviketeollisuuden kilpailu ja sen toimivuuden arviointi kansantaloudelliselta kannalta. Todettakoon aluksi, että tällaisilla tutkimuksilla on vankka perinne soveltavassa toimialan taloustieteessä (industrial economics). Elintarviketeollisuuden ollessa analyysikohteena on luonnollista, että väitöskirja esitetään maatalouspolitiikan oppiaineessa. Sinänsä tutkimus voisi yhtä hyvin olla kansantaloustieteen väitöskirja.

Vaikka toimialan taloustieteen tutkimus on Suomessa viime vuosina vilkastunut, ovat

Marttilan väitöskirjan kaltaiset soveltavat tutkimukset vielä harvinaisia. Tutkimus onkin tervetullut lisä suomalaiseen soveltavaan toimialatalouden tutkimukseen. Myös konkreettisen alueensa, elintarviketeollisuuden kilpailutilanteen kansantaloudellisen arvioinnin kannalta Juha Marttilan työtä on pidettävä kiinnostavana ja tärkeänä. Onhan ala keskeinen sekä kuluttajien että kansantalouden kannalta. Ala on myös voimakkaiden muutospaineiden kohteena, jolloin voidaan kysyä ovatko toimintaolosuhteiden tärkeät muutokset, erityisesti EU-ratkaisu, olleet kansantaloudellisesti edullisia.

2 Tutkimuksen rakenne ja yleinen kontribuutio

Väitöskirjan rakenne noudattelee tämän tyyppiselle tutkimukselle sängen tyypillisiä linjoja. Johdannon jälkeen luku 2 sisältää esittelyn Suomen elintarviketeollisuudesta ja sen keskeisistä piirteistä. Aluksi esitellään alan yleistä rakennetta ja asemaa kansantaloudessa: Alan osuus BKT:sta on ollut melko vakio, huomatta-

va osa alan ulkomaankaupasta on ollut sääntelyn kohteena, ala on levinnyt ympäri Suomen mutta se on keskimääräistä tärkeämpi teollisuudenhaara muutamassa läänissä (erityisesti Ahvenanmaalla) jne.. Luvun jälkiosassa hahmotellaan elintarviketeollisuuden keskittyneisyyttä tavanomaisten indeksien avulla ja esitetään yleisiä pohdintoja alan kilpailutilanteesta ja -rakteesta. Kaiken kaikkiaan tätä lukua on pidettävä hyödyllisenä faktojen esittelyinä. Se antaa perustellun pohjan varsinaiselle kilpailuanalyysille.

Luku 3 on puolestaan kirjallisuuskatsaus oligopolistisen kilpailun teoriaan ja kirjallisuudessa esitettyihin erilaisiin malleihin. Oligopoliteoria on nykyään hyvinkin laaja ja monisäikeinen ala. Mitä erilaisimpia aspekteja kilpailusta voidaan nykyään tutkia strategisen käyttäytymisen kannalta käyttämällä hyväksi peliteorian menetelmiä. Hinnoittelun ohella voidaan kilpailukeinoina mainita esimerkiksi mainonta, laatuksymykset, entry ja siihen vaikuttaminen sekä tutkimus- ja tuotekehityskysymykset. Marttilan tutkimus nojaa sangen voimakkaasti soveltavissa tutkimuksissa yleiseen ns. conjectural variations -tarkastelutapaan, jota esitellään alussa jaksossa 3.2. Samassa jaksossa tulee esittelyyn myös joitakin malleja, joilla voidaan mm. perustella kartellikäyttäytymistä. Tämä osa on ilmeisesti mukana lähinnä täydellisyiden vuoksi, sillä varsinaisia dynaamisia malleja ei käytetä tutkimuksen empiirisessä osassa. Marttila osoittaa tuntevensa conjectural variations -lähestymistävän ongelmat ja rajoitukset.

Seuraava jakso (3.3) keskittyy oligopolistisen kilpailun malleihin, joissa yritykset ovat epäsymmetrisessä asemassa. Näitä ovat hintajohtajuusmalli sekä yleinen Stackelbergin johtaja-seuraajamalli. Jaksossa 3.4 tulevat esille ulkomaankauppaan, sen sääntelyyn ja kilpai-

luun liittyvät oligopoli-tarkastelut, jotka ovat luonnollisesti tarpeen eräitä elintarviketeollisuutta koskevia kysymyksiä analysoitaessa. Itse luvusta on yleisarviona todettava, että se on asiallinen ja perustellusti laadittu. Teorian käsitteily luonnollisesti painottuu malleihin ja teemoihin, jotka ovat tärkeitä tutkimuksen pääosan soveltavan analyysin kannalta.

Luku 4 jatkaa teoreettisten mallien kehittelyä. Verrattuna lukuun 3 näkökulma painottuu nyt nimenomaan oligopolistisen kilpailun hyvinvointivaikutusten analyysiin. Yksityiskohlaiseen tarkasteluun otetaan kaksi tärkeää teemaa, määrälliset tuontirajoitukset ja niiden aiheuttamat hyvinvointitappiot (jakso 4.1) sekä kansainvälinen oligopoli, jossa ulkomaisten kilpailijoiden käyttäytymistä mallitetaan strategisena toimintana (jakso 4.2). Mallit kehitetään muotoon, jossa niitä voidaan soveltaa empiirisessä analyysissa.

Luku 5 on ensimmäinen väitöskirjan kahdesta empiirisestä luvusta. Siinä esitetään empiiriset laskelmat oligopolistisen kilpailun aiheuttamista hyvinvointitappioista. Ensimmäiset laskelmat perustuvat malliin kansainvälisestä oligopolista, jolloin Suomen elintarviketeollisuutta käsitellään kokonaisuutena (jakso 5.2). Hyvinvointitappiota koskevan arvion esittäminen edellyttää sekä käytettävän oligopolimallin konkreettista valintaa että tietoa kysynnän hintajoustosta. Molemmat ovat tietysti ongelmallisia kohtia ja niitä koskeva empiirinen tietämys on hyvin epävarmaa. Tutkimuksessa turvautetaan sinänsä varmaan menettelyyn eli suoritetaan laskelmat eri oligopolimalleille (Cournot, Stackelberg ja kolluusio) sekä käytetään hyväksi erilaisia estimaatteja kysynnän hintajoustosta. Jaksossa 5.3 muodostetaan puolestaan toimialan eri osille omat oligopolimallit ja esitetään arviot hyvinvointitappioista lohkoittain. Tässä kohdin tekijä on jakanut lohkot vapaa-

kaupan ja tuontisääntelyn alaisiin osiin. Jälleen arviot esitetään eri kysynnän hintajousteiden ja kilpailumuotojen tilanteissa. Hyvinvointivaikutusten suuruus riippuu sangen paljon käytetystä mallista ja kysyntäjousteesta, mutta kokonaisuutena ottaen Marttila päättyy arvioon melko merkityksellisistä hyvinvointitappioista.

Luku 6 ottaa analyysin kohteeksi käytännössä ajankohtaisen teeman, Suomen EU-jäsenyyden hyvinvointivaikutukset elintarvikesektorissa. Tarkemmin sanottuna kiinnostuksen kohteena on saada aikaan arvioita hyvinvointivaikutuksista, kun otetaan huomioon elintarviketeollisuuden mahdollinen oligopolistinen kilpailu. Käytetty malli on kaksi heterogeenista mutta keskenään epätäydellisesti substituotavaa hyödykettä sisältävä conjectural variations-malli. Kotimainen elintarviketuotantoa ja prosessoitujen elintarvikkeiden tuontia käsitellään mallin kahtena hyödykkeenä. Mallia sovelletaan kahteen eri tapaukseen, naudanlihan ja juuston markkinat, ja näille esitetään arviot kansantaloudellisen hyvinvoinnin muutoksista (ne koostuvat voittojen ja kuluttajan ylijäämän yhteenlasketusta arvosta).

Tutkimuksen päätulos tältä osin on kvantitatiivinen arvio EU-ratkaisun nettohyödyistä. Ne koostuvat monesta osasta. Kuluttajille ratkaisusta koituvat hyödyt tulevat lähinnä kilpailun lisääntymisen ja kustannusten alentumisen kautta. Sen sijaan kaupan esteiden poistumisen suora merkitys jää pieneksi. Toisaalta yrityksiin puolelta tulee analyysin mukaan (kokonaisuutena ottaen pienehköjä) hyvinvointitappiota voittojen alentumisen kautta. Kustannusten alentuminen on jälleen hyötyerä, mutta rajasuojan poistuminen ja kilpailun lisääntyminen ovat voittoja pienentäviä ja siten kokonaisyhtäyksiä alentavia eriä. Yleinen johtopäätös on kuitenkin se, että EU-ratkaisulla saavutettiin sangen merkityksellisiä kansantaloudellisia hyöty-

jä elintarviketeollisuuden kilpailutilanteen muuttumisen osalta. Tulos on mielestäni merkityksellinen sikäli, että Marttila on tietävästi ensimmäinen tutkija, joka on pystynyt esittämään perustellut kvantitatiiviset arviot niistä niistä hyödyistä ja haitoista, joita mm. aihetta koskevassa talouspoliittisessa on tuotu esille.

3 Loppuarvio

Kuten juuri esittämäni hahmotelma osoittaa, on Juha Marttila suorittanut sangen mittavan ja huolellisen analyysin elintarviketeollisuuden kilpailun toimivuudesta ja markkinarakenteen hyvinvointivaikutuksista. Hän on esittänyt huolellisesti sekä käyttämiensä analyysimallien teoreettiset perusteet että empiiristen hyvinvointiarvioiden perusteena olevat ratkaisut. Yleisarviona on todettava:

(1) Valitut oligopolimallit on haettu empiirissä töissä paljon käytettyjen perusmallien kokouelmasta. Teoreettinen osa on yleisesti katsoen sopivasti viritetty työn kokonaisuuden ja empiirisen osan kannalta.

(2) Myös empiirinen osuus on perustellusti suoritettu. Tämäntyyppisessä soveltavassa tutkimuksessa on väistämättä tehtävä rohkeita valintoja laskelmien pohjana olevien mallikehikoiden suhteen. Elintarviketeollisuuden erikoispiirteitä, mm. eräiden osien tuontisuoja, on pyritty jossain määrin ottamaan mukaan ja mielestäni väittelijän perusratkaisut ja mallivallinnat tuntuvat järkevilä.

(3) Myös huolellinen pyrkimys tulosten herkkyyden arviointiin heti alusta pitäen tuntuu luontevalta menettelyltä.

(4) Tutkimuksen yksityiskohdissa on muutama pieni lipsahdus ja epätarkkuus, mutta niillä ei ole merkitystä tuloksien kannalta.

Kaiken kaikkiaan Juha Marttilan väitöskirjaa on pidettävä kiinnostavana ja tärkeänä tut-

kimuksena. Tutkimuksen rakenne on perusteltu ja se osoittaa Marttilan hallitsevan soveltavan kilpailu-analyysin metodologian. Marttila on pystynyt hyödyllisellä tavalla poimimaan kirjallisuudesta teoreettiset peruskehikot, jotka soveltuvat suomalaisen elintarviketeollisuuden kilpailutilanteen hyvinvointianalyysiin. Käytyt kehikot ovat tietysti sängen yksinkertaisia ja Marttila on joutunut tekemään rohkeita valintoja voidakseen suorittaa konkreettiset arviot hyvinvoinnista. Valintoja on tietysti melko help-

po kritisoida, mutta kritikoilta voi rakentavasti edellyttää Marttilan analyysin parantamista ja laajentamista.

Juha Marttilan väitöskirja on hyvin tervetullut lisä suomalaiseen toimialan taloustieteen tutkimukseen. Näin on nimenomaan soveltavan hyvinvointinäkökulman vuoksi.